

Reis zonder terugkeer

Documentaire, dossier, debat

MYRIA
Myriapolis

decembre 2015

pedagogisch dossier bij de documentaire van Sergio Ghizzardi

Over de documentaire

Reis zonder terugkeer speelt zich af in het hart van de migrantengemeenschap in België, en in het bijzonder te midden van mannen en vrouwen van de derde leeftijd van Marokkaanse of Turkse afkomst. Hun levensverhalen werpen veel vragen op: over onszelf, over de Belgische geschiedenis, maar ook over de erkenning die we verschuldigd zijn aan deze migranten in de schaduw. Zij zijn met hun reiskoffer naar hier gekomen en in deze documentaire doen ze hem opnieuw open, schroomvol en lucide, voor de ogen van de kijker. *Reis zonder terugkeer* is waarachtig, nu eens ernstig en dan weer grappig, en nodigt uit om de andere te ontmoeten. De documentaire is geregisseerd door **Sergio Ghizzardi**, zelf de kleinzoon van Italiaanse migranten. *Reis zonder terugkeer* brengt een hommage aan de generatie migranten die in de jaren zestig en zeventig het nijpende gebrek aan arbeidskrachten in ons land heeft ingevuld. Anderzijds kaart de documentaire ook de omstandigheden aan waarin ze ouder zijn geworden.

Scenario en regie: Sergio Ghizzardi ; fotografie: Patrice Michaux ; geluid: Christophe Blitz ; montage: Thierry Delvigne ; originele muziek: Karim Baggili ; postproductie geluid: Thomas Résimont Bubbles-Sound

Reis zonder terugkeer

Migratie overstijgt de actualiteit en maakt een belangrijk deel uit van onze geschiedenis. In de periode na de oorlog, toen het België voor de wind ging, sloot het bilaterale akkoorden met een reeks landen (waaronder Marokko, Italië en Turkije) om arbeidskrachten aan te trekken. Die migranten lieten alles achter zich in de hoop op een beter leven, in een periode waarin de overheid die migratie zelf organiseerde uit nood aan brandstof voor haar economie.

De film *Reis zonder terugkeer* toont een reeks eerlijke en aangrijpende portretten. Als kijker kruip je in de huid van die vrouwen en mannen die hier een toekomst voor zichzelf uitbouwden. Vandaag hebben ze een leeftijd bereikt waarop ze een terugblik kunnen werpen op hun levenswandel. Het is **een andere kijk op migratie**: de gezichten en de verhalen geven een beetje kleur en menselijkheid aan een realiteit die bijlange geen bedreiging vormde voor de autochtone samenleving, maar ze in tegendeel heeft verrijkt met hun handen, hun harten en hun dromen.

François De Smet,
directeur van Myria

> Getuigenissen	2
> Gesprekstof	11
> Bibliografie	13

GETUIGENISSEN

“Je kan weggaan als je niks hebt. Als je niks hebt, heb ik de indruk dat je kan weggaan.”

“Het was in de maand juli, de 7de van de 7de, 1975. Eind 1963 zijn we hier aangekomen, in België.”

“Ik weet het nog. Ik kwam aan in Brussel op 15 maart 1964, In Brussel Zuid.”

“’t Was moeilijk, want ik sprak geen Frans. Ik was wat verloren.”

“In die tijd was er niet veel werk in Turkije. Ik deed een aanvraag in het tewerkstellingsbureau van Eskisehir. Ze zeiden me dat er werk was in België.

“De mensen werkten in de dorpen. Als landbouwer wendde ik me tot een bureau voor plaatselijke tewerkstelling.”

“Iemand van de familie had me een uitnodiging gestuurd. Hij werkte in de mijn, in het noorden van Frankrijk. Ik zei tegen mezelf: “Ik ga eens kijken hoe het eraan toegaat in Frankrijk.”

“Ze schreven me in een brief dat ik alles ginds moest verlaten om hen hier te vervoegen.”

“Ik was 19 en ik besloot te vertrekken om werk te zoeken. Het was crisis voor de arbeiders in Marokko.”

“Iedereen kwam hier. Ik zei tot mezelf dat ik ook naar Europa zou gaan.”

“Ik nam het vliegtuig in Rabat, ’t was een Caravelle, dat weet ik nog. Rabat-Parijs. We kwamen aan in Parijs op 4 maart 1962. Ik kwam aan in Parijs, en zag dat alles zwart was. Vuile gebouwen. Rabat was wit, Casablanca... “Maar

wat voor een land is dit?” Frankrijk, zegt men ons.”

“Ik kwam met de trein. Van Istanbul tot Luik zijn we 5 of 6 keer gestopt.”

“We kwamen het station uit, we kenden niemand. We hadden het adres van iemand die we kenden. We gingen tot daar, maar we vonden er niemand. Daarna hebben we gezocht, we probeerden mensen te vinden. Of tenminste: immigranten, die niet blank waren, om hen te vragen wat we moesten doen.”

“We zijn naar Brussel gevlogen. Bij aankomst, toen we de trap afkwamen, zeiden ze dat ze ons een blauw papier zouden geven, en een wit papier. We konden kiezen: ofwel het blauwe ofwel het witte papier. Of we het ene of het andere kozen, had geen belang. Ikzelf en twee vrienden, kozen het blauwe papier. Daarna scheidden ze de ‘witten’ van de ‘blauwen’. De blauwen gingen naar Bergen. De witten naar Limburg.”

“Op vraag van de mijnbouwbedrijven werden we verdeeld. Ze leverden 10 tot 20 mensen per kolenmijn, al naargelang de vraag. M. Fontaine, in Charleroi, heeft ons afgeleverd bij koolmijn N°14, in Goutroux.”

“Toen ik de trein uitkwam, zag ik bruine mensen, die op mij leken. Ik dacht dat het Marokkanen waren. Ik sprak één van hen aan in ’t Arabisch. Hij antwoordde: “Ma ché...” ’t Was een Italiaan.”

“Ze hebben ons rondgeleid, en ons geld gegeven. We hebben niks gekocht, maar we zeiden hen: “Frieten.” Dat zijn aardappelen die in olie worden gebakken, en zo gesneden.”

“In de namiddag kwamen vrienden me ophalen in Brussel. Ik kwam aan in Court-Saint-Etienne in juni ’63. En op een maandagochtend, om 7 uur, begon ik in de fabriek te werken. Toen ik hier aankwam moesten we hard werken, zwaar

en moeilijk. Desondanks zij ik: “Ik blijf. Ik ga ermee door en het went wel.””

“In mijn land was ik al arbeider. Ik wist dus dat ik moest doen. Maar wie uit de stad kwam, wist niet eens hoe een schop vast te houden. Ik ben al sinds lang arbeider. Ik wist wat ik moest doen.”

“Ik was het niet gewend om karweien te verrichten, zoals dat werk. De eerste week, toen ik thuiskwam in het krot – je kon het moeilijk een huis noemen – waren mijn vingers gezwollen vanwege het pikhouweel. We werkten met het pikhouweel en met de schop.”

“Zij die niet werkten of die bang waren om in de put af te dalen, kregen een ticket van de federatie en werden naar Turkije teruggestuurd.”

“Ik was niet bang om te werken maar wel om af te dalen, ja. Ik ben nooit bang geweest om te werken. We daalden af me de lift. Dat maakte me bang, ja.”

“Omdat ik dacht dat het in de fabriek goed leven was, en dat alles geautomatiseerd was, koos ik voor de fabriek. De volgende ochtend, begonnen we in de fabriek, en ik zag geen automatische machines. Ik zag dat alles... een beetje middeleeuws was. Er waren nog schoppen, pikhouwelen, en alles wat je je kan voorstellen. We dachten dat je op een stoel ging zitten, dat je op een knop duwde, en dat alles vooruitging. Maar als je 't niet vooruit deed gaan met je handen, ging er niks vooruit. Daar, bij Henricot, was het zwaar.”

“Ik kon dat leven niet aan. Maar ik was beschaamd om naar Marokko terug te keren. Zij die terugkeren naar Marokko worden beschouwd als luiëren, mensen die niet willen werken.”

Historische context

Door de moeilijke socio-economische context van Turkije en Marokko in die tijd én de gunstige economische situatie in België, dat op zoek was naar nieuwe arbeiders, ontstonden er aan het begin van de jaren 1960 gunstige voorwaarden voor de ontwikkeling van de Turkse en Marokkaanse migratie.

Na de Tweede Wereldoorlog heeft **Turkije** een ingrijpende socio-economische verandering gekend. Tijdens de jaren 1950 heeft de Turkse overheid een beleid gevoerd dat was gericht op de integratie van het land in de kapitalistische wereldeconomie.

Een van de pijlers van dat beleid was de modernisering van de landbouw, waardoor de landbouwcultuur van het land uiteen is gevallen. De industriële ontwikkeling was evenwel niet sterk genoeg om het overschot aan arbeidskrachten dat van het platteland kwam, op te vangen. Eind van de jaren 1950 was voor Turkije dus een moeilijke periode. Het probleem van de werkloosheid ging gepaard met economische, sociale en politieke onlusten. In die context kwam de Turkse migratie op gang, aanvankelijk richting Duitsland, daarna naar andere landen zoals België, Oostenrijk, Frankrijk en Nederland.

Op 16 juli 1964 ondertekende België een bilateraal akkoord met Turkije om de Turkse immigratie te organiseren, die reeds in 1963 op gang was gekomen.

In de eerste helft van de jaren 1960 had

Marokko het economisch, sociaal en politiek moeilijk. In die periode stagneerde de economie en nam de populatie constant toe, wat leidde tot een gebrek aan werkgelegenheid en tot werkloosheid. Tel daarbij nog het probleem van een ontoereikende landbouwproductie, en het spreekt voor zich dat Marokko door een moeilijke periode ging, net toen België nieuwe regio's ging aanboren om vreemde arbeidskrachten aan te trekken.

Op 17 februari 1964 werd met Marokko een bilateraal akkoord ondertekend om de Marokkaanse immigratie te organiseren, die reeds in 1963 op gang was gekomen. •

“We kregen nieuws per post, maar dat duurde tussen 40 dagen en 2 maanden. Ik kon niet lezen of schrijven. 't Was mijn schoonbroer die de brieven las.”

“Ik had nog nooit gereisd. 't Was de eerste keer dat ik mijn land verliet. Zelfs in Marokko ging ik niet weg.”

“We kwamen via Parijs, want in die tijd, was er geen rechtstreekse vlucht naar Brussel. We kwamen aan in Parijs, en gingen dan per trein naar Brussel. En het leven was goed, niet duur en zo. In België was 't goed in die tijd.”

“Ik ben als vreemdelinge in een vreemd land aangekomen, dat vergeet ik nooit. Godzijdank ben ik aangekomen, en mijn man heeft me afgehaald op de luchthaven. Toen ik uit het vliegtuig stapte, was ik gekleed zoals in mijn land, in djellaba, met een kaftan. De vrouw van mijn mans vriend zei me dat ik me anders moest kleden. “Waarom?” “Zo als je nu gekleed gaat kan je niet buitenkomen.” Ze gaf me een minirok: ik wist niet hoe 'm aan te trekken. Ze gaf me een trui. Mijn man wist het evenmin, en liet haar begaan. Men zei me dat ik met een vork moest eten, ik wist niet hoe dat moest. Zo gaat dat als je naar 'n ander land gaat. Ieder heeft zijn regels en gewoonten.”

“We kwamen aan in Charleroi en Dursum kwam ons halen. We begrepen niks. Fadime had vuur gestookt en eten gemaakt.”

“Hij had een café gehuurd voor 1.500 Belgische frank. Hij bracht er ons heen en we zagen dat alles kapot was. De ramen waren kapot, dus we sliepen en leefden in één plaats, om ons te verwarmen. We zijn een jaar in dat café gebleven.”

“Ik heb gehuild, gehuild... Ik zei: “Waarom heb je me naar België gebracht? Waarom heb je me niet in mijn land gelaten? Waarom heb je me niet in mijn land gelaten?””

“Ik wilde mensen zien. Toen ik een Turkse zag met een sjaal, sloot ik haar in mij armen en weende. Ze zei me: “Nee, mevrouw, ik ben geen Marokkaanse.” Ik liet haar los. Wie ik ontmoette gaf ik mijn adres, ik vroeg hen: “Waar woon je?”. Immigreren is moeilijk.”

“Zes maanden lang aanvaardde ik noch België, noch zijn koffie, noch zijn olie, noch zijn manier van doen, en evenmin de manier waarop de mensen praatten. Ik aanvaardde België niet. Ik wilde dat België niet.”

“Niet dezelfde mentaliteit, niet dezelfde gewoonten, niet dezelfde traditie... En dat, eerlijk gezegd, was voor mij de eenzaamheid: België. Tot de dag dat ik twee vrouwen ontmoette, twee Marokkaanse vrouwen. Ik ontmoette er één op een bank, alleen. Zij zocht ook iemand om mee te praten – het schaap. Ze keek naar de bomen en zo. En dan ben ik met haar gaan praten. Ik ben met haar beginnen praten: “Hallo...” – enzovoort. We hebben samen gepraat. We werden vrienden.”

“33 jaar woonde ik in hetzelfde huis, met dezelfde burens. – Was ze als een zuster? – Ja, méér dan een zuster! Hier heb ik twee Italiaanse en een Belgische dame ontmoet. Op een dag bracht ze me een varkenskotelet. Ze zei: “‘t Is lekker, mevrouw.” Ik zei: “Nee, ik eet dat niet.” Ik heb gelachen, ik heb gehuild...”

“Er waren 5 families: de Ayranci's, de Haceli's, de Konyali's... We maakten dekbedden, we weefden wol, we breidden. We werkten. De mannen vertrokken 's middags en kwamen om middernacht thuis. Ze werkten van 's middags tot middernacht.”

“Ik had een Belgische buurvrouw die een goed mens was, echt heel goed, en twee Italiaanse buurvrouwen, en ook zij waren goed. Ze zeiden me: “Wij zullen de school zijn, en jij de leerlingen. Kom on opzoeken.” Ik ging hen bezoeken, ze spraken met me, maar ik begreep niks. Ze namen me in hun armen en zeiden: “Het was zo ook voor ons, Italianen, maar door elkaar te praten, hebben we geleerd.””

Belgische beleidskeuzes

Naast de georganiseerde of spontane immigratie van Turkse en Marokkaanse arbeiders maakte de Belgische overheden ook een reeks bewuste beleidskeuzes:

- om de arbeidsmigratie te stabiliseren en gezinsmigratie aan te moedigen;
- om een bevolkingsimmigratie aan te sporen om de demografische terugval in België te counteren (omdat het geboortecijfer daalde, vooral in Wallonië);
- om te vermijden dat de industrie en mijnbouw uit de buurlanden de buitenlandse arbeiders weglakte met aantrekkelijkere lonen.

Om te verhinderen dat buitenlandse arbeiders België inruilden voor haar buurlanden, moedigde de overheid **gezinsmigratie** dus aan. ●

“Na een maand of twee begonnen we in de mijngangen van 80 centimeter tot 1 meter. We kropen, we waren bang.”

“Het was hard. Er was geen zuurstof. 't Was hard want we kenden elkaar niet. We zagen alleen de ogen en de tanden. In die situatie herkenden we elkaar niet, want alles was zwart en vol kolen.”

“'t Was gevaarlijk. We moesten metalen palen plaatsen, en de plekken zoeken waar het kon instorten. Maar het was ons werk.”

“Na drie jaar werken werd ik ziek. Ik kreeg een bronchitis. Ik kon niet tegen de kou. Ik bleef maandenlang in het ziekenhuis. De verzorging was goed, de dokters en verpleegsters waren zeer vriendelijk en toegewijd.”

“Ik ben getrouwd in '68. En ze zei me: “Kunnen we geen bezoek brengen aan de mijn waar je werkt?” Ik zei: “Ja, er zijn momenten waarop je ze kan bezoeken.” En toen we de mijn bezochten, zei ze me: “Maar... Is dat het enige leven dat je kent? Dat is geen leven.””

“De wagons rijden hier binnen, met de grondstoffen. Dus er liepen sporen, hier in het midden. Hier was een brug, die de manden vulde en ledigde, voor de oven en zo. Het lawaai begon achter die muur daar. Er was de oven, het

afbramen. Daar braamden we de stukken af met het pikhouweel om de bulten te egaliseren. Daar was het verschrikkelijk, we spraken met gebaren. Zo, zulke dingen. Ofwel schreeuwden we hard – harder en harder.”

“Ik moet op minder dan vijf minuten te voet van de fabriek te wonen. Waarom? Omdat, als ik in de ochtendploeg werkte, de brugwachter die me in de namiddag verving er niet was. Dus nog voor ik thuiskwam, hadden ze me al gebeld om terug te keren en de namiddagploeg te doen. Dus soms eindigden we vrijdagavond om 10 uur, en was ik zaterdag om 6 u 's ochtends terug in de fabriek.”

“In de metallurgie was er een grote vraag naar arbeiders. In die tijd werkten we soms 16 uur lang, onafgebroken. Thuis zag ik mijn kinderen heel weinig.”

“Het was de hemel niet. Het was de halve hel. 't Was smerig, 't was stoffig, heet... Je kan het je voorstellen. We dachten dat we veel zouden verdienen. Uiteindelijk konden we met wat we verdienden eten, wat geld naar de ouders sturen, maar spaarden niks. We zaten in een raderwerk, we konden niet sparen om terug te keren, om zaken of dergelijke te doen. Nee. Alleen wat kruimels.”

Bouw, mijnen en metaalsector

In die tijd werden de Turkse en Marokkaanse migranten die naar België in het kader van de akkoorden met hun thuisland voornamelijk tewerkgesteld in de mijnen, de bouw en de metaalsector.

Zo nemen ze in de mijnen het harde werk op zich dat de Belgen en Italianen sinds de mijnramp van Marcinelle van 8 augustus 1956 niet meer willen doen. ●

“Mijn droom was mijn kinderen goed op te voeden. Dat ze het goed zouden hebben: ik had geen andere dromen.”

“Ik wilde dat mijn kinderen niet zouden werken maar studeren. Ik liet mijn echtgenote niet werken. Ik wilde dat ze over het welzijn van de kinderen waakte. Hun noden waren enorm.”

“Ik wilde dat mijn kinderen studeerden, dat ze niet onwetend zouden zijn zoals ik. Zodat ze, als ze groot waren, ons niet konden verwijten dat ze niet naar school hadden gestuurd.”

“Ik maakte op tijd eten, alles was gepland. Zodra ze van de school kwamen, verplichtte ik ze te studeren. Ik die niet kon lezen of schrijven.”

“Als de kinderen hun huiswerk niet maakten, huilde ik, opdat ze het toch zouden maken. “Kijk naar mij, ik kan lezen noch schrijven. Word niet zoals ik.” Als ik gewerkt had, zouden mijn kinderen misschien niet gestudeerd hebben. Ze zouden links en rechts hebben rondgedoeld.”

“Wat kan een arbeider aan zijn kinderen geven, behalve hen te laten studeren, en groot te laten worden?”

“Ik heb geen grond of velden gekocht in het dorp. Ik heb hier een huis gekocht, waarin ik leef, opdat mijn kinderen kunnen studeren en genieten van hun sociale rechten. Ik dank mijn kinderen: ze hebben me niet ontgoocheld.”

“Ik was een plantrekker en geen slecht student. Maar spijtig genoeg, door het obstakel van de taal, kon ik geen hogere studies doen.”

“Ik kon mijn studies voortzetten, maar ik had niet de kansen die er vandaag zijn. Ik was een goede studente maar werd niet goed omkaderd. Mijn moeder wilde me uithuwelijken, ik had er de leeftijd voor. Ik zei: “Wat? Ik heb zin om te studeren.” “Nee, bij ons heb je de leeftijd om te trouwen. Je zal leren naaien.” Ik was oudere. Ha ja, wat een avontuur! Ik was het die moest... Maar ja, want mijn moeder sprak geen Frans. – U vertaalde? – Ja, ik vertaalde. Ik was de oudste van de kinderen. Ik had een grote verantwoordelijkheid tegenover mijn familie. Als moeder naar de dokter ging, moest ik meegaan om alles uit te leggen. Hetzelfde voor Kind en Gezin, ik was er. Zelfs om de schriften van mijn broertjes en zusjes te ondertekenen was ik er. Mijn ouders hadden me nodig, mijn vader en mijn moeder.”

“Ik vind dat ik verwend ben geweest. Echt waar: goed omringd, verwend. Ik moest niets doen thuis, niet koken, niet wassen, niets. Ik studeerde. – ‘t Was voor mij dat ze studeerde, voor mij.”

“We hadden vertrouwen in onze kinderen. Mijn dochter was als mijn secretaresse. Als ik thuiskwam, legde ze me uit wat ik moest doen.”

“Toen ik met pensioen ging, in 1987, dacht ik terug te keren. De kinderen waren groter, we hebben het samen besproken. Ze zeiden dat ze niet weg wilden, dat ze hier wilden studeren. Ik heb niks gekocht vóór 1987. Ik had mijn bed, mijn dekbed. Ik heb het huis gekocht. Ik heb alle meubels weggedaan, en er nieuwe gekocht. Ik heb alles opnieuw geschilderd, en heb werken gedaan. Als we dan toch blijven, waarom in een oud huis wonen?”

“Ik heb nooit besloten om definitief hier te blijven. Ik dacht 3, 4 jaar hier te blijven en dan terug te keren. De kinderen begonnen naar school te gaan, dus moesten we wel blijven.”

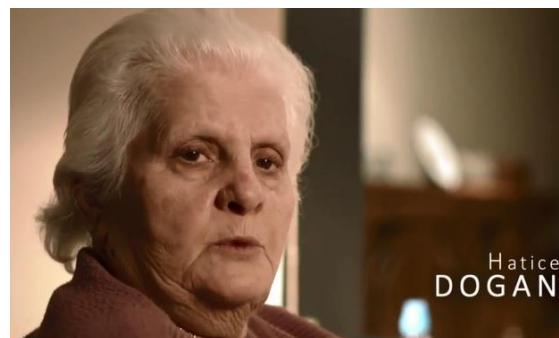
“Normaal gezien zouden we 6 maanden blijven. En kijk, het is nu al 50 jaar. Voor onze moeder is het Marokko, voor onze vader misschien België. Zo is het. We zijn meer gehecht aan hier dan aan ginds. Maar nog: onze kinderen zijn hier geboren.”

Latifa
ABDELKADIR

“Als ik naar mijn land terugga, heb ik er geen plaats. Ik moet zoeken hoe ik aansluiting kan vinden. Mijn wortels vind ik niet. Ik vind mijn wortels niet, ik ben ze onderweg kwijtgeraakt. Hier heb ik mijn familietje. Mijn kinderen en kleinkinderen. Ik kan ze onmogelijk verlaten. Ginds mijn leven terug opbouwen, zou onmogelijk zijn. Met wie zou ik ginds mijn leven herbeginnen? Ik zou er nooit mijn plaats kunnen vinden. Ik heb de plaats verloren, die ik ginds heb achtergelaten. Ik heb ze verloren, en zal ze nooit terugvinden.”

“Wie ben ik hier? De adem van elk mijn kinderen is hier. Wie zou er voor me zorgen in Turkije?”

Hatice
DOGAN

“De droom om terug te keren? We keren vaak terug. De droom om terug te keren, da's... De droom van de immigrant is ooit terug te keren. Maar... Als hij gezond was, droomde hij ervan om terug te keren. Maar naarmate de jaren voorbijgaan, en hij ziek wordt... Als hij terugkeert, kan hij niet verzorgd worden want de verzorging, dat is hier.”

“Als ik naar huis ga, kom ik in de intimiteit van mijn familie, en dus ben ik de indringer. Dus ik pas me aan hun codes aan. Ik doe mijn schoenen uit, en ga op de bank zitten, en het is echt een familiale consultatie. – Dag mevrouw. – Dag. – Ik heb veel oudere mensen afkomstig uit de Maghreb, ze hebben veel problemen met artrose. In België, waar het koud en vochtig is, zijn er veel meer klachten. Als ze terugkeren naar Marokko, gaat alles weer goed.”

“Heb je bij Henricot gewerkt? – Ja, tot bij de sluiting. – Was er veel lawaai? – Ja, ’t is daarom dat ik mijn gehoor ben verloren. Veel lawaai. Vanwege de gieterij. Er moet altijd iemand bij me zijn, bij de dokter. Ik hoor een klein beetje, niet veel.”

“Bij we hebben we begrepen dat de persoon die de afspraak maakt, ook de persoon is die mijn ouders bij de dokter vergezelt. Als ik een afspraak maak en mijn zuster is niet beschikbaar, en ik evenmin, dan dient de afspraak tot niks.”

“Als je geen kinderen zou hebben, zou je dan akkoord zijn om naar een rusthuis te gaan? – Moge God ons daarvoor behoeden, mijn kind. Moge Hij ons zo lang mogelijk zo houden. – Ze houdt helemaal niet van het idee.”

“We zullen naar een rusthuis gaan. – Ik blijf thuis! Er is sociale bijstand: de verpleegsters brengen onze maaltijden aan huis, met de auto, ’s ochtends, ’s middags en ’s avonds.”

“Ik wens het niet, maar als ik op een dag, zwak word en ik een last ben voor mijn kinderen, wil ik liever naar een tehuis.”

Vergrijzing

Het probleem van de vergrijzing bij migranten stelt zich al tien jaar, zoals ook blijkt uit het rapport *De rimpels van de immigratie* (2006). In België wordt de vergrijzing gelinkt met diversiteit. Het fenomeen roept vragen over hoe bepaalde eigenheden (religie, voeding, levensstijl, begrafenisrituelen, enz.) het voor ouderen met een migratieachtergrond moeilijker maken om toegang te krijgen tot zorg en andere diensten dan voor de Belgen voor wie ze oorspronkelijk zijn uitgedacht. ●

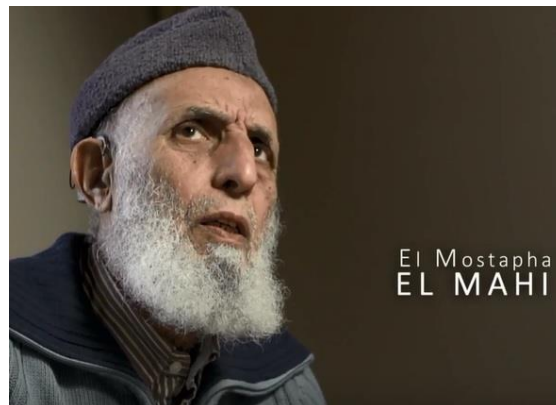
“Wat is er van je vrienden geworden? – Dood. Ayranci, Konyali, Izzet, Hasan... Ze zijn allemaal dood. De vrouwen zijn er nog. Zij die in de steen koolmijnen werkten, zijn dood.”

“Als ik hier sterf, wil ik hier begraven worden.”

“Als ik hier sterf, wil ik hier begraven worden. En als ik in Turkije sterf, dat ze me dan in Turkije begraven. – 55 jaar lang heb ik hem nooit laten vallen, 't is niet nu dat hij me zal laten vallen...”

“Ik zou liever in Marokko sterven. De Marokkanen in Marokko.”

“Da's mijn overtuiging. Ik zou liever sterven in Marokko. Maar mijn lot eindigt hier, en daar kan ik niks aan doen. Niemand weet waar hij zal sterven. Alleen God weet wanneer we zullen sterven en niemand anders!”

“België heeft me alles gegeven. Ik heb ook veel gegeven. Dus, ik heb mijn leven hier gemaakt. Ik heb mijn kinderen hier. Dus België wint erbij, en we winnen er beide bij. België wint er mee bij want ik heb kinderen hier. Mijn kinderen zijn Belg.”

Verzwegen migratie

Deze migratie bleef lang onbesproken. Hoe de eersten hier in België aankwamen, hoe ze hun plan hebben moeten trekken... Ze waren alleen, wat moesten ze doen om te overleven? Vrouwlief die in Marokko achterbleef met de kinderen, daar werd niet over gerept. Maar op het einde van het leven doorbreken ze de stilte. Ze denken veel na. En zoals ze het zelf verwoorden, slaan ze de bladzijden van hun leven om. Ik denk dat de kinderen en de kleinkinderen, om vrede te vinden met zichzelf en hun weg verder te zetten, toegang zouden moeten hebben tot dit boek met het levensverhaal van de pioniers.

GESPREKSSTOF

Hier staan een reeks vragen of uitspraken – van algemeen tot heel specifiek – die de insteek kunnen vormen voor een debat of groepsgesprek.

Wat heeft je geraakt of verrast in de woorden van **de mannen**?

- hun keuze om hun land te verlaten
- de omstandigheden van hun vertrek
- hun emoties van de reis
- hun verwachtingen van het gastland
- hun eerste indruk van België
- de arbeidsomstandigheden
- de hoop die ze hebben voor hun kinderen;
- hun gezondheid
- hun huidige situatie, hun blik op de toekomst
- ...

Wat heeft je geraakt of verrast in de woorden van **de vrouwen**?

- de omstandigheden van hun vertrek
- de opvoeding van hun kinderen
- de moeilijkheden om de taal van het gastland te praten
- hun eerste indruk van België
- hun ontmoeting met een andere cultuur
- hun integratie
- hun gezondheid
- hun huidige situatie, hun blik op de toekomst
- ...

Wat heeft je geraakt of verrast je in de woorden van **de kinderen**?

- de (on)mogelijkheid om te studeren
- hun verantwoordelijkheid tegenover hun ouders
- ...

1. Vertrekken

“Je kan weggaan als je niks hebt. Als je niks hebt, heb ik de indruk dat je kan weggaan.”

Waar komen ze vandaan? Waarom zijn ze vertrokken uit hun thuisland? Vanwaar het idee om naar België te komen? Hoe verliep hun reis? Wat waren hun verwachtingen? Hoe zou jij je voelen in hun plaats?

2. België, gastvrij?

“Ik nam het vliegtuig in Rabat, 't was een Caravelle, dat weet ik nog. Rabat-Parijs. We kwamen aan in Parijs op 4 maart 1962. Ik kwam aan in Parijs, en zag dat alles zwart was. Vuile gebouwen. Rabat was wit, Casablanca... “Maar wat voor een land is dit?” Frankrijk, zegt men ons.”

Hoe verliep hun aankomst? Wat waren hun eerste indrukken? Was dat wat ze ervan verwacht hadden? Hoe zou jij je voelen in hun plaats?

“We zijn naar Brussel gevlogen. Bij aankomst, toen we de trap afkwamen, zeiden ze dat ze ons een blauw papier zouden geven, en een wit papier. We konden kiezen: ofwel het blauwe ofwel het witte papier. Of we het ene of het andere kozen, had geen belang. Ikzelf en twee vrienden, kozen het blauwe papier. Daarna scheidden ze de ‘witten’ van de ‘blauwen’. De blauwen gingen naar Bergen. De witten naar Limburg.”

Wat vind je van de manier waarop ze werden opgevangen? Hoe zou jij je voelen in hun plaats?

3. Het leven in België

Is hun leven in België anders dan dat in hun thuisland? Slagen ze erin zich aan te passen? Hoe zou jij je voelen in hun plaats?

De mannen:

“Het was de hemel niet. Het was de halve hel. 't Was smerig, 't was stoffig, heet... Je kan het je voorstellen. We dachten dat we veel zouden verdienen. Uiteindelijk konden we met wat we verdienden eten, wat geld naar de ouders sturen,

maar spaarden niks. We zaten in een raderwerk, we konden niet sparen om terug te keren, om zaken of dergelijke te doen. Nee. Alleen wat kruimels."

Wat voor een werk hebben ze? Hoe spreken ze over hun werk? Over het werkritme? Waren ze bang? Waarom?

Wat vindt u van de quote hierboven? Hoe zou jij je voelen in hun plaats?

De vrouwen:

"Ik ben als vreemdelinge in een vreemd land aangekomen, dat vergeet ik nooit. Godzijdank ben ik aangekomen, en mijn man heeft me afgehaald op de luchthaven. Toen ik uit het vliegtuig stapte, was ik gekleed zoals in mijn land, in djellaba, met een kaftan. De vrouw van mijn mans vriend zei me dat ik me anders moest kleden. "Waarom?" "Zo als je nu gekleed gaat kan je niet buitenkomen." Ze gaf me een minirok: ik wist niet hoe 'm aan te trekken. Ze gaf me een trui. Mijn man wist het evenmin, en liet haar begaan. Men zei me dat ik met een vork moest eten, ik wist niet hoe dat moest. Zo gaat dat als je naar 'n ander land gaat. Ieder heeft zijn regels en gewoonten."

Waarom zijn ze naar België gekomen? Wat waren hun eerste indrukken? Hoe voelen ze in België?

Hoe vullen ze hun dag? Hebben ze vriendinnen? Hebben ze een sociaal leven? Gaan ze vaak het huis uit?

Hoe reageren ze op bepaalde nieuwe regels en gewoontes? Heb jij al zo'n 'cultuurschok' gehad? Zou je graag in een ander land leven? Ben je langdurig in het buitenland verbleven? Hoe was dat?

De kinderen:

Hoe spreken de vaders over hun kinderen? Hoe spreken de moeders over hun kinderen? Welke hoop koesteren ze voor hun kinderen? Wat denk je daarover?

"Ik kon mijn studies voortzetten, maar ik had niet de kansen die er vandaag zijn. Ik was een goede studente maar werd niet goed omkaderd. Mijn moeder wilde me uithuwelijken, ik had er de

leeftijd voor. Ik zei: "Wat? Ik heb zin om te studeren." "Nee, bij ons heb je de leeftijd om te trouwen. Je zal leren naaien." Ik was oudere. Ha ja, wat een avontuur! Ik was het die moest... Maar ja, want mijn moeder sprak geen Frans. – U vertaalde? – Ja, ik vertaalde. Ik was de oudste van de kinderen. Ik had een grote verantwoordelijkheid tegenover mijn familie. Als moeder naar de dokter ging, moest ik meegaan om alles uit te leggen. Hetzelfde voor Kind en Gezin, ik was er. Zelfs om de schriften van mijn broertjes en zusjes te ondertekenen was ik er. Mijn ouders hadden me nodig, mijn vader en mijn moeder."

Hoe spreken de kinderen over hun studies, hun jeugd? Wat rol hebben ze in hun gezin gespeeld? Tegenover hun ouders? Wat denk jij ervan? Hoe zou jij je voelen in hun plaats?

4. Dromen om terug te keren

"De droom om terug te keren? We keren vaak terug. De droom om terug te keren, da's... De droom van de immigrant is ooit terug te keren."

Voelen ze zich thuis in België? Waarom (niet)? Hebben ze zich echt gesetteld in België? Wilden ze hier blijven?

Waarom zijn ze gebleven?

Hoe voelen ze zich als ze naar hun herkomstland terugkeren? Voelen ze er zich nog thuis? Waarom (niet)?

Wat denk jij erover? Hoe zou jij je voelen in hun plaats? Heb je zo'n situatie gekend? Hoe ging dat?

5. Gezondheid

"Maar naarmate de jaren voorbijgaan, en hij ziek wordt... Als hij terugkeert, kan hij niet verzorgd worden want de verzorging, dat is hier."

Hoe beleven deze oude migranten hun oude dag? Hebben ze klachten? Krijgen ze bepaalde diensten aangeboden? Wat zijn hun noden?

Willen ze naar een rusthuis gaan? Waarom (niet)? Wat vind jij?

Waar willen ze sterven? Waarom? Wat denk jij ervan?

BIBLIOGRAFIE

Ahmad (F.), *The making of modern Turkey*, Routledge, 1993, 250 p.

Akgunduz (A.), *Labour Migration from Turkey to Western Europe, 1960-1974*, Ashgate Publishing Company, 2008, 234 p.

Bayar (A.), Ertorun (L.) en Kisacik (F.), "Un aperçu économique de l'immigration turque", *Histoire des étrangers et de l'immigration en Belgique de la préhistoire à nos jours*, sous la direction Anne Morelli, Editions Couleur Livres, Charleroi, 2007, 416 p.

Bousetta (H.), Martiniello (M.), « Marocains de Belgique: du travailleur immigré au citoyen transnational », in: *Hommes et Migrations*, 2003, p. 94-107.

Frenet-De Keyser (A.), "La convention belomaroquine de main d'œuvre.", in *Ouali N. Trajectoires et dynamiques migratoires de l'immigration marocaine de Belgique*, Louvain-la-Neuve, Academia Bruylant, 2004, pp. 215-250.

Huytebroeck (E.), Smet (P.), « Les rides de l'immigration », *Acte du colloque du 19 septembre 2006*, Commission Communautaire commune.
Khooinian (M.), "Fixer la main d'œuvre turque en Belgique: la tâche d'un mensuel officiel (1964-1970)." In: *Revue belge d'histoire contemporaine*, 2007, vol. XXXVII (3-4).

Khooinian (M.), "L'Accueil et la stabilisation des travailleurs immigrés turcs en Belgique, 1963-1980 ", in: *Cahiers d'Histoire du Temps Présent*, 2006, n°17, pp. 73-116.

Lualaba Lekede (A.), "Le vieillissement des migrants", *Bruxelles Santé*, 2008, n°49, beschikbaar op <http://www.questionsante.org/nos-publications-periodiques/bruxelles-sante/anciens-numeros/bs-49/le-vieillissement-des-migrants>, geconsulteerd op de 20/10/2015.

Ouali (N.), *Trajectoires et dynamiques migratoires de l'immigration marocaine de Belgique*, Louvain-la-Neuve, Academia Bruylant, 2004, 388 p.

Schoonvaere (Quentin), *België-Marokko: 50 jaren van migratie. Demografische studie over de populatie van Marokkaanse herkomst in België*, Federaal Migratie centrum, Brussel, 2014, 90 p.

Schoonvaere (Quentin), *België-Turkije: 50 jaren van migratie. Demografische studie over de populatie van Turkse herkomst in België*, Federaal Migratie centrum, Brussel, 2013, 77 p.

COLOFON

© Myria

Coördinatie: Cécile Balty

Myria, het Federaal Migratie centrum

Myria, het Federaal Migratiecentrum, is een onafhankelijke openbare instelling. Het analyseert migratie, verdedigt de rechten van vreemdelingen en strijdt tegen mensenhandel en mensensmokkel. Myria komt op voor een overheidsbeleid dat steunt op feitenkennis en respect voor de mensenrechten.

Myria wil de meest actuele cijfers rond migratie in België toegankelijk maken en ervoor zorgen dat iedereen ze makkelijk begrijpt en kan gebruiken. Het verwerkt en analyseert daartoe informatie die afkomstig is van verschillende gegevensbronnen. Op die manier wil Myria beleidsmakers, wetenschappers, media én burgers bewegen tot een degelijk onderbouwde visie.

Myria maakt die cijfers toegankelijk via zijn website (www.myria.be). Daarnaast maakt het uitgebreide analyses in *Migratie in cijfers en in rechten* en ook in andere publicaties. Om de drie maand verstuurt het ook **#Myriatics**, waarin het telkens focust op een ander thema.

Nieuwe jaarverslagen 2015 ! *Migratie in cijfers en in rechten* en de *Jaarverslag mensenhandel en mensensmokkel* zijn nu beschikbaar op www.myria.be.

Myriapedagogics

Myriapedagogics omvat het educatieve luik van Myria. Hier vind je verschillende didactische hulpmiddelen om de thematiek van migratie in België beter te begrijpen. Kijk eens naar www.myria.be/nl/myriapedagogics.

Blijf op de hoogte !

Boven op **Myriatics**, zijn cijfer-nieuwsbrief, maakt Myria maandelijke een algemene nieuwsbrief, **Myriade**. Abonneer u op onze nieuwsbrieven op www.myria.be/nl/newsletters !

Federaal Migratiecentrum
Centre fédéral Migration

Myria
138 rue Royale • 1000 Bruxelles
T +32 (0)2 212 30 00
myria@myria.be

Myria, het Federaal Migratiecentrum, is een onafhankelijke openbare instelling. Het analyseert migratie, verdedigt de rechten van vreemdelingen en strijdt tegen mensenhandel en mensensmokkel. Myria komt op voor een overheidsbeleid dat steunt op feitenkennis en respect voor de mensenrechten.

 www.myria.be
 [@MyriaBe](https://www.facebook.com/MyriaBe)